

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/28/47-52>

Şalalə Mahmudova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
shalale.makhmudova@mail.ru

AZƏRBAYCAN UŞAQ NƏSRİNİN İNKİŞAFINDA Ə.MƏMMƏDXANLININ VƏ M.RZAQULUZADƏNİN ROLU

Xülasə

Tezisdə Ənvər Məmmədخانlı ilə Mikayıl Rzaquluzadənin hekayə yaradıcılığına nəzər salınmışdır. Bu hekayələrin mövzu və ideyası, dil-üslub xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Qeyd olunmuşdur ki, hər iki sənətkar öz əsərlərində müxtəlif insan talelərini qabardaraq oxucusunu düşündürməyə nail olmuşlar. Bu əsərlər məktəb yaşlı uşaqlar tərəfindən maraqla qarşılanır, onların dünyagörüşlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Həm Ə.Məmmədخانlı, həm də M.Rzaquluzadə əsərlərində mövzu seçiminə, dilin sadəliyinə, axıcılığına və obrazlılığına xüsusi diqqət yetirmişlər.

Açar sözlər: hekayə, ideya, obraz, Cənub mövzusu, müharibə mövzusu, təlim və tərbiyə

Shalala Makhmudova
Azerbaijan State Pedagogical University
PhD in Philology
shalale.makhmudova@mail.ru

The role of A.Mammadkhanli and M.Rzaguluzade in the development of Azerbaijan children's prose

Abstract

The thesis analyses the storytelling of Anvar Mammadkhanli and Mikayil Rzaguluzade. The theme and idea, language and stylistic features of these stories were analyzed. It was found that both artists succeeded in making their readers think by shedding light on various human destinies in their works. These works are received with interest in school-age children and play a significant role in the formation of their worldviews. Both A.Mammadkhanli and M.Rzaguluzade paid particular attention to the choice of themes, simplicity, fluidity and imagery of language in their works.

Keywords: story, idea, image, Southern theme, war theme, training and education

Giriş

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında Ənvər Məmmədخانlının və Mikayıl Rzaquluzadənin rolu danılmazdır. Hər iki sənətkarın yaradıcılığında bütün dövrlər üçün aktual olan, uşaqların təlim-tərbiyəsindən bəhs edən əsərlər yer almışdır.

Ə.Məmmədخانlı “Karvan dayandı”, “Bakı gecələri”, “Buz heykəl”, “Qızıl qönçələr” əsərləri Azərbaycan ədəbiyyatının ən çox oxunan əsərlər sırasındadır. Bu əsərlərdə məktəb yaşlı oxucuların diqqətini çəkən maraqlı mövzulara toxunulmuşdur. Ə.Məmmədخانlını əbəs yerə şair təbiətli yazıçı adlandırmırdılar. Onun əsərlərində şeirə məxsus axıcılıq, obrazlılıq, lirizm üstünlük təşkil edir. Qılman İlkinin sözləri ilə desək: “Ənvər Məmmədخانlının hekayələri sapa düzülmiş inci dənələridir”.

M.Rzaquluzadə də öz əsərləri ilə ədəbiyyatımızı zənginləşdirən sənətkardır. Onun “Qaranquş yuvası”, “Ağ dana”, “El gücü”, “Qu gölü”, “İstək”, “Dan söküləndə”, “Ovçu Elişlə qoçaq Aytəkinin nağılları”, “Nəsillərdən nəsillərə”, “Salam Adil”, “Ölkəmin çiçəkləri”, “Yaz günəşi”, “İlin yazı – elin sazı” və digər kitablarında toplanmış əsərlərinin hər birində yetişməkdə olan gənc nəsələ müsbət keyfiyyətlər aşılır.

Müraciət etdiyimiz hekayələr dil-üslub, mövzu və ideya etibarilə məktəbyaşlı oxucuların maraq dairəsinə uyğun yazılmış, onların intellektual səviyyəsini, mənəvi aləmini zənginləşdirən nümunələrdir.

XX əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müəyyən inkişaf yolu keçmişdir. Bu dövrdə yazıb-yaradan tanınmış ədəbiyyat nümayəndələri içərisində Ənvər Məmmədخانlı və Mikayıl Rzaquluzadə imzaları özünəməxsusluğu ilə seçilirdi. Hər iki sənətkarın əsərləri ədəbiyyat tarixində iz qoymuş, oxucuların böyük rəğbətini qazanmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının sevilən siması, yazıçı-dramaturq, eyni zamanda, ssenarist, publisist, tərcüməçi Ənvər Qafar oğlu Məmmədخانlı (1913-1990) öz dəsti-xətti ilə seçilən sənətkarlardandır. O, əsərlərində bir-birindən maraqlı insan portretləri yaratmış, həyatda rastlaşdığı real hadisələri təsirli boyalarla təsvir etmişdir.

Ədəbiyyatda lirik-psixoloji nəsr ustası kimi tanınan Ənvər Qafar oğlu Məmmədخانlı öz əsərlərində müxtəlif insan talelərini qabardaraq oxucusunu düşündürməyə nail olmuşdur. Onun əsərləri məktəbyaşlı uşaqlar tərəfindən maraqla qarşılır, onların dünyagörüşlərinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sənətkar əsərlərinin oxunaqlı olması üçün obrazlı ifadələrdən – bədii təsvir və ifadə vasitələrindən də ustalıqla istifadə etmişdir. Bu da onun əsərlərinin oxunaqlılığının daha da artmasına səbəb olmuşdur. O, əsərlərində bir-birindən maraqlı insan portretləri yaratmış, həyatda rastlaşdığı real hadisələri təsirli boyalarla təsvir etmişdir. “Ənvər Məmmədخانlı XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında lirik-psixoloji nəsr ustası kimi tanınır və onun “Bakı gecələri”, “Buz heykəl”, “Karvan dayandı”, “Boyunbağı”, “Əfsanəli dağlar”, “Qaralmış günəş” hekayə və novellaları o dövrdə ən çox oxunan hekayə və novellalar idi. Təsadüfi deyil ki, onu “nəsrimizin şairi” adlandırırdılar (Yusifli, 2015)”.

Ədibin hekayə janrında yazdığı “Qızıl qönçələr”, “Buz heykəl”, “Ananın ölümü”, “Balaca Nərgiz”, “Baş xiyabanda” və s. əsərləri məktəbyaşlı uşaqların mütaliəsi baxımından ən yaxşı bədii nümunələr siyahısına daxil edilmişdir.

Ə.Məmmədخانlının “Qızıl qönçələr” hekayəsi Cənub mövzusunda. Qeyd edək ki, Ənvər Məmmədخانlı 1944-cü ildə Sovet ordusunun tərkibində İrana göndərilmiş və Təbrizdə “Vətən yolunda” adlı qəzetin redaksiyasında xüsusi müxbir kimi çalışmışdır. Burada olarkən, o, cənublu bacı-qardaşlarımızın ağır güzəranının şahidi olmuş və gördüklərinə biganə qala bilməmiş, bir neçə əsərlə yanaşı bu hekayəni də qələmə almışdır.

Hekayənin kiçik qəhrəmanı qoca babasının himayəsində yaşayan fiziki məhdudiyətli Sürəyyadır. Əsərdə Firuz baba ilə Sürəyyanın başına gələn faciədən söhbət açılır. Qoca Firuz hər səhər Sürəyyanı kürəyinə alıb toxuculuq karxanasına, axşamlar isə yaşadıkları rütubət dolu daxmaya geri gətirirdi. Hər gün iş saati bitdikdən sonra yoldaşları köməkləşib Sürəyyanı darvazanın ağzına çıxarırdılar. Bu balaca qızlar toxuculuq sexində işləyir, xalçalara naxış vururdular.

Firuz baba gün ərzində fəhləlik edər, yük daşıyardı. Qarlı, şaxtalı bir gündə Sürəyya yoldaşları ilə hava qaralanacan Firuz babanın gəlməsini gözləyirlər. Lakin babasının gəlib çıxmadığını görəndə Sürəyyanın təkidi ilə yoldaşları evlərinə gedirlər. Firuz babanın başına gələn qəzadan və onun bir daha gəlməyəcəyindən bixəbər olan Sürəyya şaxtalı zülmət gecədə təkbaşına babasını gözləməyə davam edir. Səhərə yaxın işə gələn işçilər yazıq qızıcağı qapının ağzında ölümcül vəziyyətdə tapırlar.

“Qoca nəqqaş onu qucağına alıb içəri apardı, öz otağında taxt üstündə uzatdı. Qızın gözləri yumuldu. Yarım saat sonra o, yarıhuşsuz bir halda sayıqlamağa başladı:

– Harada qalmışdın, baba? Bir bax, gör necə gün çıxmıdır!.. Bunlar hamısı mənə toxuduğum xalçalardır. Qönçələr də mənəmdir... İndi gün vurduqca, hamısı bir-bir açılmağa başlamışdır (Məmmədخانlı, 2005: 123)”.

Bu kiçik həcmli əsərdə böyük bir faciənin şahidi oluruq. Toxuculuq fabrikində səhərdən axşamacan işləyən bu körpə fidanlar qızıl qönçələri tək açmadan solmağa məhkumdurlar. Elə bir oxucu tapılmaz ki, bu əsərdən təsirlənməsin, balaca Sürəyyanın halına acımasın. Müəllif Sürəyyanın timsalında cənubda yaşayan digər uşaqların da uşaqlıq arzularının gözlərində qaldığını,

onların bu yaşda məktəbdə təhsil almaq yerinə, həmyaşdqları ilə oynamaq əvəzinə toxuculuq dəzgahlarının arxasında işləməyə və gündəlik azuqələrini əziyyətlə qazanmağa məcbur olduqlarını oxucularına çatdırmaq istəmişdir.

Bu hekayə məktəb yaşlı uşaqların həyata olan baxışını formalaşdırır. Sürəyya kimi uşaqların taleyinə acıyan oxucuda mərhəmət hissi oyanır. Onlarda fiziki məhdudiyətli uşaqlara qarşı qayğıkeşlik, yardımsevərlik arzusu baş qaldırır.

Ə.Məmmədخانlının “Buz heykəl” hekayəsi müharibənin insanlara gətirdiyi dəhşətləri, faşizmin törətdiyi vəhşətləri özündə əks etdirir. Hekayədə bir ananın fədakarlığı, onun acınacaqlı ölümü təsvir olunmuşdur. Əsər ananın ölümü ilə bitmə də, biz burada bir bədii təzadla rastlaşırıq. Ana öz ölümü ilə övladını yaşadır. Şaxtalı bir gündə düşməndən balasını qorumaq məqsədilə meşənin içi ilə qaçmağa çalışan ana yol boyu əynində olan şalını və paltarını da çıxararaq körpəsini bürüyür. Şaxta bədəninə işlədikcə ananı yalnız bir şey düşündürür: “körpə donacaq, qolları arasındakı kövrək bir nəfəs sönəcək, sinəsi üstünə buz bağlamış bir dünyanın ağırlığı çökəcək (Məmmədخانlı, 2005: 80)”.

Çarəsiz ana qoşa ağcaqayın ağacına sığır. O, get-gedə şaxtanın sümüklərinə işlədiyini hiss etsə də, buna əhəmiyyət vermir. Çünki o anda onun yalnız bir istəyi var idi - nəyin bahasına olursa olsun, övladını qorumaq. Bu istək qarşısında ana aciz idi. O artıq özünü yox, övladını düşünürdü.

Səhər açılanda üç nəfər əsgər ananın donmuş cəsədi qarşısında heyrətə gəlirlər. Onları daha çox heyrətləndirən isə ananın qucağındakı körpə olur. Fədakar ana öz ölümü ilə övladının həyatda qalmasına, yaşamasına nail olmuşdur.

Sənətkar oxucuda daha aydın təəssürat yaratmaq məqsədilə obrazlı ifadələrdən, məcazlardan böyük ustalıqla istifadə etmişdir. “Ə.Məmmədخانlı Azərbaycan nəsrində lirikanın gözəl nümunələrini yaratmışdır” - deyən tanınmış tənqidçi-alim Bəkir Nəbiyev yazığının bu məharətinə xüsusi diqqət çəkmişdir. Ədibin yüksək sənətkarlıq istedadına bələd olan Mikayıl Rzaquluzadə də, haqlı olaraq, Ə.Məmmədخانlının “lirik-psixoloji, emosional nəsrin banisi” olduğunu qeyd etmişdir. Abbas Zamanov isə Ə.Məmmədخانlını “Nəsrin şairi” adlandırmışdır. Yazığının sözdən necə böyük bir ustalıqla bəhrələndiyi, uyğun ifadələri tapıb məqamında işlətməsi əsərin təsir gücünün daha da artmasına yol açır.

B.Nəbiyev, doğru olaraq, qeyd edir ki: “Əlbəttə, ədəbiyyat obrazlı sənətdir, lakin obrazlı yazmaq sahəsində yazıçı səriştəsinin dərəcəsi müxtəlif olur. Ə.Məmmədخانlı həmişə obrazlı təfəkkürü, onun yazıda ifadəsi olan obrazlı təhkiyəsi ilə seçilmişdir. Əgər ixtisas fənnindən kurs işi yazan bir filoloq tələbə ikicildlikdə obrazlı ifadələri toplamaq tapşırığı alsaydı, yəqin ki, kitabların mətninin böyük əksəriyyətini öz dəftərlərinə köçürməli olardı (Nəbiyev, 1990: 100-101)”.

Onu da qeyd edək ki, yazığının 1944-cü ildə qələmə aldığı bu hekayənin müxtəlif illərdə nəşr olunmuş variantları arasında müəyyən fərqlər özünü göstərir. Biz 1961-ci ildə nəşr olunmuş variantı ilə 2005-ci ildə nəşr olunmuş variant arasında müqayisə apardıq. Bu fərqlərdən biri müsbət qarşılanmalıdır. Belə ki, sonrakı variantda Ə.Məmmədخانlı əsər üzərində (“Buz heykəl” hekayəsi nəzərdə tutulur Ş.M.) yenidən işləyərək ona daha da obrazlılıq qatmağa müvəffəq olmuş, bədii təsvir və ifadə vasitələrinə geniş yer vermişdir. Bəzi cümlələri yenidən işləmiş, əlavələr etmişdir.

1961-ci ildə nəşr olunmuş variantda oxuyuruq: “Hava zəhərli ilan kimi çalır, damarlarda qan donur. Belə bir gecədə Ukraynanın ucsuz-bucaqsız qarlı çölləri ilə bir kölgə hərəkət edir (Məmmədخانlı, 1961: 67)”.

İndi isə 2005-ci il nəşrinə diqqət yetirək: “Hava zəhərli ilan kimi çalır, daş çatlayır, ağac çıqqıldayır, torpaq çatıldayır, nəfəs tıxanır, tikan kimi boğazda qalır. Və indi ağappaq bir zülmət içində günçıxana tərəf ucsuz-bucaqsız qarlı çöllərlə tənha bir kölgə hərəkət edir (Məmmədخانlı, 2005: 80)”.

Gördüyümüz kimi, 1961-ci il nəşrində müəllif sadə cümlələrə, 2005-ci il nəşrində isə mürəkkəb tərkibli cümlələrə üstünlük vermişdir. Amma əvvəlki nəşrdə müəllif konkret olaraq yer adı – Ukrayna adını çəkdiyi halda, ikincidə buna ehtiyac duymamışdır.

1961-ci il nəşrində: “O, gənc bir qadıdır. Körpəsini bağına basıb tənənfəs halda haraya isə tələsir. O, faşistlər əlinə keçmiş kəndlərindən baş götürüb qaçır, namusunu və körpəsini xilas etmək üçün üzünü şərqə tərəf tutub uzaqlaşır (Məmmədخانلی, 1961: 67)”.

2005-ci il nəşrində: “O gənc bir anadır, körpəsini bağına basmışdır, yurdunu tapdayan yırtıcı düşmən əlindən baş götürüb qaçmışdır, namusunu qara əllərdən xilas eləmişdir, özünü və ciyərparəsini bu rəhmsiz gecənin ağışına atmışdır (Məmmədخانلی, 2005: 80)”.

Bu müqayisədə də sənətkarın həm bəzi söz və ifadələri dəyişdirdiyini görürük, həm də yeni variantda bəzi məcazlara rast gəlirik. Müəllif ananın öz namusunu “qara əllərdən” xilas etmək istəməsini söyləməklə epitet, “rəhmsiz gecənin ağışu” ifadəsini işlətməklə epitet və metafora yaratmışdır.

Əvvəlki nəşrdə “Oradan topların gurultusu gəlir” – ifadəsini sonrakı nəşrdə “zaman-zaman ordan gələn top gurultuları gecələr dağlardakı qar uçqunlarının çoxmərtəbəli nəriltiləri kimi şaxtalı gecəni titrədib lərzəyə salır” formasında xeyli genişləndirmiş və top gurultusunun oxucuda daha dərin təsəvvürünü yaratmaq üçün onun “qar uçqunlarının çoxmərtəbəli nəriltiləri kimi” ifadəsini işlətməklə təşbeh, “gecəni titrədib lərzəyə salır” ifadəsi ilə də mübaliğə yaratmışdır.

Əsərin nəşrlərində gözə çarpan ikinci fərq ondadır ki, Bəkir Nəbiyevin də qeyd etdiyi kimi, sonrakı variantda nədənsə yazıçı “və” bağlayıcısını həddən artıq çox işlətməmişdir. “İkicildiyi oxuyarkən bəzən həddini aşan “və” bolluğu ilə qarşılaşdıq. Əlbəttə, yerində, zəruri məqamlarda işlədilmiş bu bağlayıcı özlüyündə heç bir etiraz doğura bilməz. Lakin indiki halda sanki bir əl “və” dolu bir dağarcıqdan bu bağlayıcını götürüb əsər boyu səpələmiş, onlardan bir qismi cümlə əvvəlinə, hətta abzasların başlanğıcına gedib düşmüşdür (Nəbiyev, 1990: 105)”. B.Nəbiyevin bu haqlı iradı bizim də diqqətimizdən yayınmadı. Bu cəhəti “Buz heykəl” hekayəsinə də aid etmək olar. 1961-ci il nəşrində “və” bağlayıcısı ilə başlayan bir cümlə belə olmadığı halda, 2005-ci il tarixində nəşr olunmuş variantda xeyli sayda bu bağlayıcıya rast gəldik. Cümlə daxilindəkiləri nəzərə almasaq, hekayənin 8 abzası “və” bağlayıcısı ilə başlayır ki, bu da, həqiqətən, kiçik həcmli hekayədə xoş səslənmişdir. Amma bu cəhət əsərin ümumi məzmununa xələl gətirmir.

Hekayədə hadisələr o qədər canlı təsvir olunmuşdur ki, sanki bir film kimi oxucunun gözləri önündə canlanır, onu öz təsirinə salır. Flora Xəlilzadə haqlı olaraq qeyd edir ki: “Quruluşlar dəyişdi, ölənlər və atılan əsərlər oldu. Amma taleyin işinə bax ki, buzdən naxışladığı heykəl bu yazıçının yaradıcılığına əbədiyyət nəğməsi oxudu (Xəlilzadə, 2003)”.

Haqqında söhbət açmaq istədiyimiz digər sənətkar Mikayıl Manaf oğlu Rzaquluzadədir (1913-1990). M.Rzaquluzadə bədii yaradıcılığa 1923-cü ildə Abdulla Şaiqin 50 illik yubileyi münasibətilə çap edilmiş “Abdulla Şaiq” kitabçasındakı “Müəllim” şeiri ilə başlamışdır. O, “Mim-Re”, “M.R.”, “R.Mikayıl”, sonralar isə, Mikayıl Rzaquluzadə imzaları ilə əsərlər yaratmışdır. 1926-cı ildə yazdığı ilk mətbu məqaləsi isə uşaq ədəbiyyatı ilə əlaqədar olub, “Cocuq ədəbiyyatında üsul məsələsi” adlanır. Ədib uşaqların mənəvi aləminə müsbət təsir bağışlayan bir-birindən maraqlı müxtəlif mövzularda müraciət edərək, onların əsl vətəndaş kimi yetişməsində rol oynayan əsərlər yazmışdır. Onun “Qaranquş yuvası”, “Ağ dana”, “El gücü”, “Qu gölü”, “İstək”, “Dan söküləndə”, “Ovçu Elişlə qoçaq Aytəkinin nağılları”, “Nəsillərdən nəsillərə”, “Salam Adil”, “Ölkəmin çiçəkləri”, “Yaz günəşi”, “İlin yazı – elin sazı” və digər kitablarında toplanmış əsərlərinin hər biri uşaqların tərbiyəsinə yönəldilmişdir.

“M.Rzaquluzadə bir nasir kimi uşaqlara yeni bir söz deməyə, həyatı, hadisələri daha sadə və maraqlı şəkildə oxuculara çatdırmağa çalışsan, yaradıcılıq axtarışlarına xüsusi qayğı ilə yanaşsan istedadlı yazıçıdır. Uşaqların və gənclərin tərbiyəsi işində onun hekayələrinin əhəmiyyəti böyükdür (Namazov, 2007: 295)”.

Mikayıl Rzaquluzadənin hekayələrində hadisələrin şairənə təsviri oxucusunu maqnit kimi özünə çəkir. Ədibin 1967-ci ildə qələmə aldığı “Gözəlliyin keşiyində” adlı hekayəsi altı hissədən ibarətdir: “Vurğun baxışlarla”, “Təbiət aşıqları”, “Gizlədilmiş qayıq”, “Qum üzərində izlər”, “Şübhəli səslər”, “Cinayət başında”. Bu hekayədən “Vurğun baxışlarla” adlı hissə 6-cı sinif dərsləyinə salınmışdır. Bu hissədə əsərin qəhrəmanı Ucal adlı məktəblinin pioner düşərgəsində olarkən ilk dəfə gördüyü Göygölə vurğunluğunun təsviri verilmişdir.

Müəllif bu əsərdə məktəb yaşlı oxuculara Vətənə, onun təbiətinə məhəbbət hissi aşılayır. Əsərdə təsvir olunan ecazkar təbiət lövhələri oxucunun estetik zövqünü formalaşdırır.

M.Rzaquluzadə “Yaralı göyərçin”, “Padşah və alim”, “Ana ürəyi, dağ çiçəyi”, “El gücü”, “Babəkin andı”, “Təzə şəhər – köhnə şəhər” və s. hekayələrində əxlaqi-tərbiyəvi mövzulara toxunmuşdur. “Yazıcının hekayələri öz məzmun dolğunluğu, bədiiliyi, dilinin axıcılığı, ifadəliliyi ilə seçilir. Bu hekayələrdə şifahi xalq ədəbiyyatından gələn yığcamlıq, təbiilik, bədii siqlət diqqət cəlb edir. Rəvan təhkiyə üsulu, obrazlılıq, lakoniklik “Xan çinarın bir yarpağı”, “İşıqlar yandı”, “Düşərgədə”, “Boş qorxular”, “Gözəlliyin keşiyində”, “Şahin”, “Adaşlar”, “Səhər şəfəqi”, “Babəkin andı”, “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayələrinin məziyyətləri kimi qeyd edilməlidir (Həsənlı, 2013: 352)”. Müəllif folklordan bəhrələnməklə “Kitabi – Dədə Qorqud” dastanının motivləri əsasında “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” və “El gücü” hekayələrini yazmışdır. “Padşah və alim” hekayəsinin mövzusu isə Nizami Gəncəvinin əsərlərindən alınmışdır.

Tanınmış uşaq yazarı, ədəbiyyatşünas-alim Rafiq Yusifoğlu ədibin yaradıcılığına belə qiymət verir: “... müəllif hansı mövzuda yazırsa, yazsın, hansı süjetdən istifadə edirsə, etsin, onun yaradıcılıq nümunələri uşaqları zəhmətsevər, təmizkar, doğrucul olmağa, vətəni dərin məhəbbətlə sevməyə, böyüklərə ehtiram göstərməyə, nəzakətli davranmağa, vaxtın qədrini bilməyə, dostluqda sədaqətə səsləyir (Yusifoglu, 2002: 94)”.

M.Rzaquluzadənin “Təzə şəhər – köhnə şəhər” hekayəsi yuxarıda qeyd olunan fikirləri bir daha təsdiq edir. Bu hekayədə şəhərsalmadan, hündür binaların ucaldılmasından və köhnə layihəli məhəllələrlə yenilərin müqayisəsindən söhbət açılır ki, bu da günümüzün ən aktual məsələlərindəndir. Müəllif bu cür binaların şəhərə verdiyi gözəlliklərdən, əhalinin rifahından, insanların dar evlərdən geniş, işıqlı evlərə köçməsinə danışıqla bunun müsbət tərəflərini vurğulamışdır. Lakin burada bir problemi də qabartmışdır ki, bu da insanların genişliyə çıxdıqdan sonra əvvəlki mehribançılıqların qalmamasından, bir-birlərinə ögey münasibətlərin yaranmasından ibarətdir.

Hekayədə iki uşağın – Altay və Aydının dostluğundan danışılır. Altaygil əvvəl yaşadıkları İçərişəhərdəki evlərindən yeni, yaraşlıq mənzilə köçürlər. Altay yeni mənzillərinin balkonunu, xüsusilə, çox bəyənir. Buradan şəhər, “Dağüstü park”, funikulyor görsənir. Amma üç gündən sonra Altay dostu Aydın üçün və köhnə məhəllələri üçün darıxmağa başlayır. Müəllif hekayədə onların çox yaxın dost olduqlarını belə təsvir edir: “Onlar İçəri şəhərdə yaxın qonşu idilər. Evləri üzbəüz idi. Amma küçə o qədər dar idi ki, üzbəüz pəncərədən bir-biri ilə söhbət edə, əllətini uzadıb bir-birinə kitab, dəftər verib alardılar (Rzaquluzadə, 1972: 59)”.

Hekayədə Aydınla Altay arasında olan söhbət əsərin kulminasiya hissəsini təşkil edir. Aydın Altaygilin evini çox bəyənir və deyir ki, “İçərişəhəri kökündən uçurub dağıtmaq lazımdır”. Bu fikir Altayın xoşuna gəlmir və həyəcanlı şəkildə söyləyir: “Qız qalasını da, Xan sarayını da, bürcləri də?” Mübahisəni eşidən ataları söhbətə qarışırlar. Altayın atası deyir: “İkiniz də düz deyirsiniz. İçərişəhərdə əyri-üyrü küçələri, sınıq-salxaq evləri sökəcəklər, yaraşlıq evlər tikəcəklər. Ancaq qədim yadigar binalar qalacaq: Qız Qalası, Xan Sarayı, bürclər və başqaları... axı bunlar bizə babalardan əziz yadigardır!..” Aydının atası da söhbətə qoşulur: “Elədir, balalar, təzə şəhəri yaradıb qurmaq, köhnə şəhəri abad edib qorumaq lazımdır! (Rzaquluzadə, 1972: 59)”

Göründüyü kimi, hekayə məzmunu və ideya baxımından ibrətamiz xüsusiyyətə malikdir. Müəllif uşaqların mübahisəsində hamını düşündürən sualları ortaya qoymuş və buna ataların verdiyi cavablarla hər kəsə çox doğru bir mesaj ötürmüşdür: Yeniləri yaradarkən, köhnələri kökündən silib atmaq olmaz. Çünki köhnə dediklərimiz bizim keçmişimiz, tariximiz, babaların əmanətidir. Onları qorumaq hər kəsin vətəndaşlıq borcudur. Müdriklərimizin dediyi kimi: “Əmanətə xəyanət etməzlər”, yaxud, “Keçmişinə xor baxanın gələcəyi ola bilməz”.

Ulu öndər, ümumilli liderimiz H.Əliyev qeyd etmişdir ki: “Azərbaycan xalqının milli sərvəti olan İçərişəhər tarix-memarlıq qoruğunun qorunub saxlanması, geniş təbliğ edilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılması Azərbaycan dövlətinin, hər bir Azərbaycan vətəndaşının müqəddəs borcudur (Əliyev, 2003)”.

Milli dəyərlərimiz kimliyimizdir. Biz vətəndaşlıq borcumuzu Vətən qarşısında yerinə yetirməli, bizə əmanət olan milli dəyərlərimizi gələcək nəsillərə ötürməliyik.

M.Rzaquluzadənin “Balaca Aytən” hekayəsində balaca qızcığazın quşlara olan sevgisindən, qayğısından söhbət açılır. Bu hekayədə bahar fəsli, qaranquşların gəlişi təsvir olunur. “Qız qaranquşları o biri quşlardan daha çox sevir. Çünki babası demişdir ki, qaranquşlar baharın carçılarıdır. Onlar gözəl-gözəl nəğmələri ilə baharı səsləyir, onun havasını, günəşin şəfəqlərini, güllərin-çiçəklərin ətrini xırdaca qanadlarında gətirib gəlirlər (Rzaquluzadə, 1968: 5)”.

Bu hekayə dilinin sadəliyi ilə kiçik yaşlı məktəblilərin oxusu üçün münasibdir. Müəllif oxucuya quşlara qarşı qayğıkeşlik, rəğbət hissi təlqin edir.

Göründüyü kimi, həm Ə.Məmmədخانlının, həm də M.Rzaquluzadənin əsərlərində bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayan mövzulara rast gəlmək mümkündür. Bu əsərlər öz oxunaqlığı, dərin mənə yükü, aşılacağı tərbiyəvi əhəmiyyəti və dil-üslub baxımından da məktəb yaşlı oxuculara müsbət təsir bağışlayır. Bu sənətkarlar Azərbaycan ədəbiyyatını öz dəyərli əsərləri ilə zənginləşdirməyə xidmət göstərmiş, oxucularda bədii ədəbiyyata məhəbbət hissi aşılamağa nail olmuşlar.

Ədəbiyyat

1. Yusifli, V. (2015). “Nəsrimizin şairi” haqqında dəyərli yaddaş toplusu. 525-ci qəzet, 2 iyun.
2. Məmmədخانlı, Ə. (2005). Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Avrasiya press”, 416 s.
3. Nəbiyev, B. (1990). Özümüzədən başlayaq. Bakı: “Elm” nəşriyyatı, 292 s.
4. Məmmədخانlı, Ə. (1961). Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Azərnəşr”, 476 s.
5. Xəlilzadə, F. (2003). “Buz heykəl”in ədəbiyyət nəğməsi. “Azərbaycan” qəzeti, 9 aprel.
6. *Namazov, Q. (2007). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: BDU nəşriyyatı, 444 s.*
7. *Həsənli, B. (2013). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 511 s.*
8. Yusifoğlu, R. (2002). Uşaq ədəbiyyatı. Bakı: “Təhsil” nəşriyyatı, 268 s.
9. Rzaquluzadə, M. (1972). Quş dili bilən Orxan. Bakı: “Gənclik” nəşriyyatı, 125 s.
10. Əliyev, H. (2003). Bakı şəhərində İçərişəhər Tarix-Memarlıq Qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. *Bakı, 17 fevral.*
11. Rzaquluzadə, M. (1968). Baharın elçiləri. Bakı: “Gənclik” nəşriyyatı, 14 s.

Göndərilib: 16.08.2023

Qəbul edilib: 04.10.2023